

Doc. dr. Mariyana STAMOVA

Institut za balkanistiku sa Centrom za trakologiju

Bugarska akademija nauka

E-mail: marianastamova@yahoo.com

1.02 Pregledni naučni rad/Review scientific article

UDK/UDC: 94:32:323.2:327(497:497.2:497.7)"1943" (093)

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2025.8.13.183>

**BUGARSKI STAVOVI O AVNOJU I STAVOVI NJENE
HISTORIOGRAFIJE O JUGOSLOVENSKOJ
INTEGRACIJI 1943. GODINE***

Abstrakt: *Prošlo je nešto više od 80 godina od održavanja Drugog zasjedanja AVNOJ-e 1943. godine, konstituisanja jugoslovenske federacije i nešto više od 30 godina njenog raspada 1991. godine. Tako su nama stvoreni uslovi da damo neke konkluzivne historijske ocjene o tim događajima. Na nama je da damo neka viđenja o tome kako je na AVNOJ gledala bugarska politika i naravno kasnije i bugarska historiografija. Još na početku trebamo naglasiti da tadašnja bugarska politika, naravno i historiografija kasnije, nije prihvatala rješenja Drugog zasjedanja AVNOJ-e. O bugarskoj historiografiji po pitanju jugoslovenskih integracija, uključujući tu i o ASNOM-u niko do sada nije pisao. Ali treba naglasiti da i jugoslovenske republike koje su ušle u sastav tadašnje jugoslovenske federacije nisu bile sasvim zadovoljne onim koje se događalo na AVNOJ-e, pa se postavlja pitanje dali bugarski stavovi nisu bili pod uticajem tadašnjih jugoslovenskih događaja ili pak Bugarska je isticala svoje interese, mimo jugoslovenskih i Titovih želja o stvaranju jugosloveneke federacije. U nekim radovima bugarske historiografije tvrdi se da ovo zasjedanje bilo dočekano sa nezadovoljstvom u Bugarskoj, jer na njemu, navodno, grubo je negirano pravo samoopredjeljenja makedonskog stanovništva koje je u Bugarskoj, bilo smatrano bugarskom. Zbog toga i ocjene ovoga zasedanja u bugarskoj historiografiji su takva kakva jesu.*

Još na početku trebamo naglasiti da tadašnja bugarska politika, naravno i historiografija kasnije, nije prihvatala rješenja Drugog zasedanja AVNOJ-e. Odnos prema ASNOMU je nešto drugačiji i dalje ćemo objasniti i

* This article has been written under the auspices of the academic project „Ethnic, Religious and Minority Issues on the Balkans in 20th and 21st Centuries“ of the Institute for Balkan Studies and Center for Thracology „Prof. Alexandre Fol“ of the Bulgarian Academy of Sciences (№2412130 in the Bulgarian Current Research Information System of the National Center for Information and Documentation (NACID), available at: <https://cris.nacid.bg/public/project-preview/15206>.

zbog čega je tako. Autor Mihailo Apostolski ne pravi tu razliku, već generalno optužuje sve bugarske historičare da izmišljaju argumente.

Treba da konstatiramo da bugarska politika nije iskazivala rezerve na odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-e osim po pitanju Makedonije, jer je smatrala da njen interes u nastojanju objedinjenja svih dijelova Makedonije, ali ne u okviru Jugoslavije, nego u okvirima Bugarske. Naravno tu se prije svega insistira na ostvarenju bugarskih nacionalnih interesa, jer je Makedonija smatrana kako bugarska teritorija. Jedan od razloga zbog kojih je Bugarska u ratu bila na strani Njemačke bilo je obećanje da će joj pripasti Makedonija i još neki dijelovi Balkana nakon završetka Drugog svjetskog rata. Zbog tih razloga bugarska historiografija i danas kad su u pitanju AVNOJ i njegove odluke, smatra da je opredjeljenje Makedonije za članstvo u federaciju, negativno se odrazilo po pitanju objedinjenja Makedonije sa Bugarskom čime bi ona ostvarila velike historijske prednosti imajući u vidu i vjekovne kulturološke tekovine. Iz toga proizlazi da učešće Makedonije na Drugom zasjedanju AVNOJ-a je pokušaj da se spriječi ideja da se Makedonija pripoji Bugarskoj, i da se izvrši njeno konstituisanje za člana jugoslovenske federacije. Smatra se da argumenti makedonskih autora o fizičkom neučešću na AVNOJ, nije dovoljno argumentovano, već da postoje pravi, ali drugačiji razlozi.

Međutim, dali je AVNOJ bio prikrivan iza leđa Makedonije sa ciljem da njegove odluke budu iza leđa Bugarske i njenih zahtjeva, koja je imala drugačije poglede o rješavanju makedonskog nacionalnog pitanja, suprotno odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-e, još nije dovoljno jasno.

Uspostavljanje otečestvenofrontovske vlasti u Bugarskoj bila je značajna pretpostavka za odnos Bugarske prema makedonskoj državnosti poslije Prvog zasjedanja ASNOM-a. Obje zemlje su krenule sa opredjeljenjem da se uključe u novim evropskim tekovinama i da grade dobrosusjedske odnose i poštuju Atlantsku povelju.

Ključne riječi: AVNOJ, Jugoslavija, ASNOM, Makedonija, Bugarska, bugarska historiografija.

BULGARIAN VIEWS ON AVNOJ AND VIEWS OF ITS HISTORIOGRAPHY ON YUGOSLAV INTEGRATION IN 1943

Abstract: *It's been a little over 80 years since the Second AVNOJ Session in 1943, the establishment of the Yugoslav federation, and just over 30 years since its dissolution in 1991. These events provide us with the conditions to make some conclusive historical judgments about those events. It is up to us to offer insights into how Bulgarian politics, and later Bulgarian historiography, viewed AVNOJ. At the outset, we must emphasize that the Bulgarian policy at the time, and later historiography, did not accept the resolutions of the Second AVNOJ Session. No one has written so far about*

Bulgarian historiography regarding Yugoslav integrations, including ASNOM. However, it should be pointed out that the Yugoslav republics that became part of the Yugoslav federation were not entirely satisfied with what happened at AVNOJ, raising the question of whether Bulgarian positions were influenced by the then-current Yugoslav events, or whether Bulgaria was emphasizing its own interests, independent of Yugoslavia's and Tito's ambitions to create the Yugoslav federation. Some works of Bulgarian historiography claim that the session was met with dissatisfaction in Bulgaria, as it allegedly grossly denied the right to self-determination of the Macedonian population in Bulgaria, which was considered Bulgarian at the time. This is why the evaluations of this session in Bulgarian historiography are what they are.

Again, we need to emphasize that the Bulgarian politics of the time, and later historiography, did not accept the resolutions of the Second AVNOJ Session. The attitude towards ASNOM is somewhat different, and we will explain why this is the case. The author Mihailo Apostolski does not make this distinction and instead accuses all Bulgarian historians of fabricating arguments.

It should be noted that Bulgarian policy did not express reservations about the decisions of the Second AVNOJ Session except on the issue of Macedonia, as it considered its interest to be the unification of all parts of Macedonia, but not within Yugoslavia, rather within the framework of Bulgaria. Of course, the emphasis here was on achieving Bulgarian national interests, as Macedonia was considered Bulgarian territory. One of the reasons Bulgaria sided with Germany during the war was the promise that Macedonia and other parts of the Balkans would belong to Bulgaria after the end of World War II. For these reasons, Bulgarian historiography today, when it comes to AVNOJ and its decisions, believes that the decision of Macedonia to join the federation negatively impacted the unification of Macedonia with Bulgaria, thus preventing Bulgaria from achieving major historical advantages, especially given the centuries-old cultural heritage. From this, it follows that Macedonia's participation in the Second AVNOJ Session was an attempt to prevent the idea of Macedonia joining Bulgaria and to establish it as a member of the Yugoslav federation. It is believed that the arguments of Macedonian authors regarding their physical absence from AVNOJ are insufficiently argued, and that there are indeed real, but different reasons.

However, whether AVNOJ was acting behind Macedonia's back, aiming for its decisions to be made without Bulgaria and its demands, which had different views on resolving the Macedonian national question, contrary to the decisions of the Second AVNOJ Session, remains unclear.

The establishment of the Fatherland Front government in Bulgaria was a significant precondition for Bulgaria's attitude towards Macedonian statehood after the First ASNOM Session. Both countries started with the intention to integrate into new European frameworks and to build good-neighborly relations while respecting the Atlantic Charter.

Key words: *AVNOJ, Yugoslavia, ASNOM, Macedonia, Bulgaria, Bulgarian historiography.*

Uvod

O bugarskoj historiografiji po pitanju jugoslovenskih integracija vezanih za Drugi svjetski rat i stvaranje Demokratske Federativne Jugoslavije, uključujući tu i pisanje ASNOM-u, niko do sada nije značajnije pisao. Poseban sadržaj na ovu temu vezan je za diskusiju Mihaila Apostolskog pod naslovom “Bugarski istoričari služe se izmišljenim argumentima“, mada i sam autor, ne nudi argumente za elaboraciju teme “Da li su i koliko prikrivane pripreme i odluke za Drugo zasjedanje AVNOJ-a”, koju je prvi pokrenuo bosanski autor Mehmedalija Bojić.¹

Treba naglasiti da i jugoslovenske republike koje su ušle u sastav tadašnje jugoslovenske federacije nisu bile sasvim zadovoljne onim što se događalo na Drugom zasjedanju AVNOJ-a održanom u Jajcu novembra 1943. godine, pa se postavlja pitanje, da li bugarski stavovi nisu bili pod uticajem tadašnjih jugoslovenskih događaja, ili je pak Bugarska isticala svoje interese, mimo jugoslovenskih i Titovih želja o stvaranju jugosloveneke federacije. U nekim radovima bugarska historiografija tvrdi, da je ovo zasjedanje bilo dočekano sa nezadovoljstvom u Bugarskoj, jer na njemu, navodno, grubo je negirano pravo samoopredjeljenja makedonskog naroda, koji je, u Bugarskoj, smatran bugarskim narodom.²

Pripreme i odluke za Drugog zasjedanje AVNOJ-a i budućnost jugoslovenske federacije

Nema sumnje da pored Titovog insistiranja da se što prije održi Drugo zasjedanje AVNOJ-a, i da se formira Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, tj nova vlada, ubrzanje tog procesa bilo je podstaknuto i od strane jugoslovenske vlade u egzilu u Londonu, kao i od strane izbjeglog jugoslovenskog kralja. Oni su smatrali da najnoviji jugoslovenski događaji mogu ugroziti njihove interese, pa su u junu 1943. godine objavili posebnu deklaraciju, kojom se u Jugoslaviji priznavalo postojanje samo tri naroda tj

¹ Zbornik *AVNOJ i savremenost*, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa Marksističkog centra CK BiH „Veljko Vlahović“, Sarajevo 1984, 1175.

² Добрин Мичев, *Македонският въпрос и българо-югославските отношения 9 септември 1944–1949*. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София 1994, 50. Vidi i: Милчо Лалков, *От надежда към разочарование. Идеята за федерацията в Балканския Югоизток (1944–1948 г.)*, Век 22, София 1994, 304.

Srba, Hrvata i Slovenaca.³ U njoj su Makedonci i Makedonija bili tretirani kao sastavni dio Srbije, odnosno tolererisalo se i forsiralo isto uređenje, kakvo je bilo u bivšoj Jugoslaviji, koja se raspala početkom rata 1941. godine. Od strane Srbije, često je istican zahtjev o objedinjenju srpstva u Jugoslaviji, uključujući u njenom sastavu i čitavu Vardarsku banovinu, odnosno Makedoniju. Sada su bili poznati stavovi, ali su isti bili i dosta diskutabilni, u vezi pitanja zbog čega na Drugom zasjedanju AVNOJ-a nije bila prisutna delegacija Makedonije.

Stoga je teško objasniti, kako su to u njeno ime odlučivale druge republike, odnosno nacije. U većini radova u makedonskoj historiografiji tvrdi se da nisu postojali politički razlozi za neučešće Makedonaca na Drugom zasjedanju AVNOJ-a⁴, već da makedonska delegacija nije bila prisutna zbog tehničkih razloga, ili da je pozivanje zatajilo greškom delegata Vrhovnog štaba NOR Svetozara Vukmanovića – Tempa, koji je imao velika ovlaštenja u NOR-u Makedonije, tj “držao je sve konce” u Makedoniji u svojim rukama.⁵

Naime, isti autor⁶ polemizira sa Slobodanom Nešovićem koji u svom radu⁷ “Prvo zasjedanje AVNOJ-a i Makedonija”,⁸ piše da je Tito riječ “Makedonci” dopisao rukom u januaru 1953. godine prilikom redakture za objavljivanje knjige *Prvo i Drugo zasjedanje AVNOJ-a*, i da se to dogodilo zbog zahtjeva Kominterne, kojeg je Tito primio neposredno pred održavanja zasjedanja.⁹ Pomenuti autor odbacuje tu tvrdnju konstatacijom da Kominternu nije imala razloge za to, jer je Tito bio jasno opredeljen da Makedonci budu posebna nacija u jugoslovenskoj federaciji, a Kominternu nikada se nije tome protivila.

Međutim, dali je Drugo zasjedanje AVNOJ-a bio sakriveno od Makedonije i Makedonaca s ciljem da njegove odluke budu sakrivene od Bugarske i njenih zahtjeva, jer je Bugarska imale drugačije poglede o rješavanju makedonskog nacionalnog pitanja, a koji su bili suprotni odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a, još nije dovoljno jasno razjašnjeno.

Treba istaći, da je Nacionalni komitet Otečestvenog (opštenarodnog) fronta Bugarske (NKOF),¹⁰ pred održavanje Drugog zasjedanja AVNOJ-a odbacio jugoslovensku federativnu ideju, te je zagovarao ideju “Makedonija

³ *Zbornik NOR*, Vojnoistorijski institut, t. II, Beograd 1953, 30. U njoj su Makedonci i Makedonija tretirani kao sastavni deo Srbije.

⁴ Vidi: Novica Veljanovski, Titove dileme o AVNOJU i o ustavnom uređenju Jugoslavije 1943–1946. godine, sa posebnim osvrtom na Republiku Makedoniju, u: *Tito- viđenja i tumačenja*. Zbornik radova, Institut za noviju istoriju Srbije (INIS) i Arhiv Jugoslavije (AJ), Beograd 2011. 283–296.

⁵ *Isto*.

⁶ *Isto*.

⁷ *Isto*.

⁸ *Zbornik ASNOM vo sozdavaneto na državata na makedonskiot narod*, MANU, Skopje 1987, 90.

⁹ Slobodan Nešović, *Prvo zasjedanje AVNOJ-a i Makedonija*. – Vo: *ASNOM vo sozdavaneto na državata na makedonskiot narod*, MANU, Skopje 1987, 90.

¹⁰ Nacionalni komitet otečestvenog fronta Bugarske.

Makedoncima”,¹¹ ističući ideju za potpunu slobodnu i nezavisnu Makedoniju.¹² Ta ideja se kasnije pojavila kao donekle realna, imajući u vidu savremene probleme koji su nastale sa Makedonijom i njenim međunarodnim priznanjem, kao i složene unutrašnje odnose u samoj Makedoniji.

Činjenica je, da su dileme oko Drugog zasjedanja AVNOJ-a postojale i kod Tita, ali i kod rukovodstava nekih članica tadašnje jugoslovenske federacije. Te dileme i rezerve su bile iskazane još za vrijeme pripreme i održavanja Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Ipak, dileme su postale izraženije i jasnije nakon Titove smrti i raspada jugoslovenske federacije 1991. godine. Smatramo, da je i sama takva situacija uticala na pomenute bugarske stavove o Drugom zasjedanju AVNOJ-a. U nekim institucijama se i danas postavlja otvoreno pitanje, dali u odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a treba tražiti razloge za raspad jugoslovenske federacije. Međutim, kako smo već istakli, tada su postojali opravdani razlozi za žurbu.¹³ Izbjeglička vlada u Londonu i kralj su insistirali na priznavanje tri priznate nacije prije rata (Srbi, Hrvati i Slovenci), što Tito nije želio prihvatiti. To su kasnije koristile i neke političke strukture u Makedoniji, prije svih one iz partije VMRO-DPMNE i njenog tadašnjeg rukovodstva, koji su kasnije postali probugarski orjentisani, pa su uzeli bugarsko državljanstvo, a neki su se i tamo preselili, kao Ljubco Georgijevski, tadašnji premijer, koji je uzeo bugarsko državljanstvo i preselio da živi u Bugarskoj.

Platforma Drugog zasjedanja AVNOJ-a bila je sadržana u Titovom referatu. Iz nje se jasno vidi da je oslobodilački pokret u Makedoniji ocjenjen veoma pozitivno. Vidljivo je da su jedino za Makedoniju date ocjene kao o posebnom regionu i budućoj konstitutivnoj jedinici federacije. U tom pogledu uopšte nisu bili prihvaćeni bugarski stavovi iznijeti u deklaraciji NOF Bugarske, pri čemu se isticalo, da Makedonija ne treba tražiti svoje mjesto u AVNOJ-u i budućoj jugoslovenskoj federaciji. Na kraju je ispalo, da samo Makedonci nisu imale primjedbe na odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a.

Odnos pojedinih članova jugoslovenske federacije prema odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a

Kako bi se ova tematika bolje razumijela potrebno je dati osvrt vezan za odnos delegacija drugih republika po pitanju odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a.

U Srbiji, PK KPJ za Srbju je tražio da se u materijalima koji su se pripremali za Drugo zasjedanje AVNOJ-a, naglasi pijemontska uloga Srbije u NOR-u u Jugoslaviji, što je Tito odbacio argumentima, da bi se to moglo

¹¹ S. Nešović, *Prvo zasjedanje AVNOJ-a i Makedonija*, 90

¹² *Isto*, 90.

¹³ *Zbornik NOR*, 30.

tumačiti, kao da je Srbija oslobodila ostale republike.¹⁴ To prosto nije odgovaralo činjenici, jer NOP Jugoslavije, nakon sloma Užičke republike, bio je slabije izražen u Srbiji nego u drugim područjima.

Nezadovoljstvo odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a bilo je iskazano i u Hrvatskoj i u Sloveniji. Tito je na odvojenim sjednicama sa delegatima ove dvije republike, pokušao da to neutralizira. Hrvati su iskazivali strah od vraćanja srpskog predratnog hegemonizma i to da Hrvatska nije obnovljena u istim granicama sa predratnim banovinama i teritorijama koje su njoj pripadale. Te tendencije koje su iskazane u Jajcu, svakako su bile poznate i hrvatskom autoru Franji Kožulu, kada je pisao svoj članak "Zajedništvo i federalizam jugoslavenskih komunista". Naime, on tamo konstatira da "razne ideološke grupe, neke sa dobrom, a neke sa zlonamjerom u svojim ocjenama sugeriraju različite solucije, ali u krajnoj liniji one se svode u dva zahtjeva: oni koji su za vraćanje dobro opробanih metoda državnog "jedinstva" i drugi za razdvajanje i disoluciju federalnog sistema zajedništva... međutim sve te teze i optužbe, bile su poznate i na početku... nije bilo teško naslutiti posljedice ako bi se odstupilo od strateških opredjeljenja Drugog zasjedanja AVNOJ-a... u historijskom iskustvu poznate su posljedice od centralističkog modela federacije i birokratskog "jedinstva"... već se pokazalo da na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, svjesno ili ne, radilo se o stvaranju tog birokratskog jedinstva. Ove njegove misli su dovoljni pokazatelj hrvatskih rezervi prema odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a".¹⁵

Neki su smatrali da bi muslimani (Bošnjaci) u Bosni i Hercegovini trebali biti najzadovoljniji odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Međutim, pokazalo se da to nije bilo baš tako. I sami autori iz Bosne i Hercegovine nemaju iste stavove po pitanju Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Nije bilo baš onako kao je to isticano u zvaničnim stavovima jugoslovenske historiografije. Historiografske ocjene su bile uglavnom pozitivne po pitanju da je Bosna i Hercegovina bila centar stvaranja nove Jugoslavije, međutim centar te nove države nije previše istican i naglašavan na Drugom zasjedanju AVNOJ-a.

Tako na primjer, bosanskohercegovački historičar akademik Avdo Sućeska po pitanju posebnosti Bošnjaka (Muslimana) u Bosni i Hercegovini je tvrdio, da je KPJ prva uočila činjenicu da Bošnjaci (Muslimani) čine etničkom narodnu i svaku drugu posebnost.¹⁶ Međutim, ta posebnost u odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a nije istaknuta. On konstatira da je Bošnjacima (Muslimanima) u predratnoj Jugoslaviji bilo omogućeno da se posebno politički organizuju (JMO), dok im to pravo u odlukama Drugog zasjedanja

¹⁴ Venceslav Glisić, Srbija i Drugo zasjedanje AVNOJ-a, u: *AVNOJ i savremenost*. Institut za proučavanje nacionalnih odnosa Marksističkog centra CK BiH „Veljko Vlahović“, Sarajevo 1984, 135.

¹⁵ Franjo Kožul, Zajedništvo i federalizam u koncepciji jugoslovenskih komunista, u: *AVNOJ i savremenost*, 570.

¹⁶ Avdo Sućeska, KPJ prva uočila činjenicu da muslimani čine posebnost, u: *AVNOJ i savremenost*, 1021.

AVNOJ-a nije bilo priznato.¹⁷ To je ukazivalo da Bošnjaci (Muslimani) odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a nisu bili ravnopravni s drugim narodima u jugoslovenskoj federaciji, a što je bilo suprotno odlukama Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a.

Ocjena jednog drugog bosanskohercegovačkog autora (Atifa Purivatre) išla je u pravcu, da su historijskim odlukama AVNOJ-a ostvareni svi uslovi da narodi i narodnosti u Bosni i Hercegovini (Hrvati, Muslimani, Srbi i drugi narodi i narodnosti) budu svoji na svome, da žive u jugoslovenskoj, bratskoj, demokratskoj, federativnoj i socijalističkoj državnoj zajednici, u kojoj joj se potvrđuje zajednički život i stvaralački rad u slobodi, ravnopravnosti i saradnju svih naroda i narodnosti u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji”.¹⁸ Ovakav stav, dr. Purivatre se mogao više vezati za odluke ZAVNOBiH-a, a ne za odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a.

Dr. Drago Borovčanin u radu “Izgradnja bosansko-hercegovačke državnosti u uslovima NOR-a”, između ostalog piše o značaju i o položaju Bosne i Hercegovine u uslovima stvorenim Drugim zasjedanjem AVNOJ-a. Piše i o Zemaljskim antifašističkim vijećima Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH-u). Posebno je elaboriran značaj odluka ZAVNOBiH-a i povezanost istih sa odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a, pri čemu zaključuje slijedeće: “Osnivanjem zemaljskih antifašističkih vijeća narodnog oslobođenja na područjima svih jugoslovenskih zemalja predstavljalo je korak dalje u izgradnji jugoslovenske državne zajednice u toku narodnooslobodilačkog rata”.¹⁹ Poseban akcent stavlja na odluke bosansko-hercegovačkog ZAVNOBiH-a i njihovu poveznost za odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a.

Cinjenica je, da se o Bosni i Hercegovini prije AVNOJ-a najprije raspravljalo kao o nekoj autonomnoj jedinici. Tome su se posebno zalagali neki visoki politički akteri KPJ na čelu sa Mošom Pijadom, Milovanom Đilasom, Sretenom Žujovićem i drugim. To mišljenje je kasnije evoluiralo zahvaljujući odlučnom stavu bosanskohercegovačkih predstavnika i revolucionara Avde Hume, Rodoljuba Čolakovića i drugih, da Bosna i Hercegovina bude posebna federalna jedinica u okviru buduće Jugoslavije, tj republika Bosna i Hercegovina. U proceduri preciziranja i usvajanja odluka Drugog zasjedanja o kojoj se govorilo o nacionalnim i federalnim subjektima u federativnoj državi Jugoslaviji, u prikrivenoj, ili u otvorenoj formi isticana je nacionalna posebnost i afirmacija Bošnjaka (Muslimana). Prema tvrdnji dr. Ivana Ribara, predsjednika AVNOJ-a, u pripremi zasjedanja, pitanje nacionalne posebnosti Bošnjaka (Muslimana) iznio je predstavnik Bosne i Hercegovine Sulejman Filipović, koji je tražio da se u tekstu odluke naglasi da pored srpskog, hrvatskog, crnogorskog, makedonskog i slovenačkog naroda istakne da u

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Drago Borovčanin, *Izgradnja bosansko-hercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*, Svjetlost OOUR Izdavačka delatnost, Sarajevo 1979, 181.

Jugoslaviji žive i Jugosloveni - muslimani kao ravnopravan narod, a naročito u Bosni i Hercegovini. Prisutni na pripremnim sastancima to nisu prihvatili, pa po prijedlogu Ivana Ribara u konačnoj verziji teksta *Odluke o izgradnji Jugoslavije na federalnim principima*, tamo gdje se govori o narodima dodato je "i narodi Bosne i Hercegovine". Dr. Ivan Ribar je kasnije govorio da je ta promjena, tj "dopuna izvršena" na veliko zadovoljstvo naših Muslimana. I za vrijeme Prvog zasjedanja AVNOJ-a, bilo je pokušaja da se Bošnjaci (Muslimani) tretiraju kao nacija i da se pišu sa velikim slovom M koje nigdje nije ozvaničeno i to je izazvalo prikrivo nezadovoljstvo kod njih.²⁰

Naime, Slobodan Nešović je u jednom svom radu prezentiranom na naučnom skupu u Makedoniji,²¹ tvrdio da na Prvom zasjedanju AVNOJ-a u Bihaću u zvaničnim dokumentima nije bilo Makedonaca, što asocira na to da Makedonci nisu bili priznati kao posebna nacija, te da je njih Tito dopisao prilikom redakcije za pripremu objavljivanja knjige "Prvo i drugo zasjedanje AVNOJ-a". Time je on htio da kaže da u Titovim vizijama Makedonija nije bila planirana da bude sastavni dio jugoslovenske federacije, ili kako tvrdi Nešović, Tito je to je morao učiniti po nalogu Kominterne, neposredno pred skup, jer je postojala obaveza da to tijelo Tito prihvati, jer je utvrđena obaveza da to tijelo bude "opštenacionalno i opštopartijsko i da bude sastavljeno od predstavnika onih nacija koje su bile priznate za vrijeme Kraljevine Jugoslavije sa čijom vladom su održavali kontakte, a Makedonija nije bila u strukturi takve nacije. Tokom minulog perioda, pojavile su se i neke reakcije makedonskih naučnika po ovom pitanju, koje su imale različite poglede na isto."²²

Nezadovoljstvo delegacije iz Slovenije vidljivo je bilo iz sastanka sa Josipom Brozom. Nije slučajno da je sastanak održan dan po završetku zasjedanja, a inicijativu je dala slovenačka delegacija. Na sastanku su Slovenci iskazali bojaznost od novog pojavljivanja srpskog hegemonizma. Tito im je govorio da Slovenci ne treba da imaju nikakav strah po pitanju ravnopravnosti i samostalnosti slovenačkog naroda. AVNOJ-ske odluke su Slovencima izgledale suviše centralistički.²³ Rezerve su pokazivale i po pitanju ravnopravnosti jezika. General Avšič, tada komandant NOP-a za Sloveniju, tražio je da se poslije oslobođenja uvrsti i upotreba slovenačkog jezika i u jugoslovenskoj armiji, koje je Tito prihvatio, ali obećanje nikada nije ispunio.

Održavanje Drugog zasjedanja AVNOJ-a je bila Titova preokupacija. Naročito bilo je važno stvaranje Nacionalnog komiteta za oslobođenje Jugoslavije (NKOJ-a), kao organa koji bi preuzeo funkciju vlade, a time bi se stvorili potrebni uslovi za međunarodno priznanje Jugoslavije i naročito tekovina Narodnooslobodilačkog rata. Zbog toga je Tito založio i svoj autoritet, govoreći da "zapadne reakcionerne snage jedva čekaju da ne uspijemo da

²⁰ Atif Purivatra, AVNOJ i nacionalna afirmacija Muslimana, u: *AVNOJ i savremenost*, 162.

²¹ S. Nešović, *Prvo zasjedanje AVNOJ-a i Makedonija*, 90.

²² Vidi: N. Veljanovski, *Titove dileme o AVNOJ-u i o ustavnim uređenju Jugoslavije sa posebnim osvrtom na Makedoniju*, 283-296.

²³ Slobodan Nešović, *Stvaranje nove Jugoslavije*, Dokumenti, MANU, Skopje 1987, 253.

stvorimo državu, čime bi oni ostvarile svoje prognoze... Englezi već zagovaraju neuspeh u stvaranju nove jugoslovenske države”. Govorio je da može da ima opravdanog nezadovoljstva, ali obećao je da će te greške biti ispravljane tokom rada, mada se nikad više nije to dogodilo. Očigledno, da i Tito nije bio sasvim ubjeđen u demokratske osnove tih odluka, ali je insistirao na pragmatične potrebe i ciljeve.

Bugarska politika i historiografija prema odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a

Treba da konstatiramo da bugarska politika nije iskazivala rezerve na odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a, osim po pitanju Makedonije, jer je smatrala da je njen interes u nastojanju ujedinjenja svih dijelova Makedonije, ali ne u okviru Jugoslavije, nego u okviru Bugarske. Naravno, tu se prije svega insistiralo na ostvarenju bugarskih nacionalnih interesa, jer je Makedonija, u bugarskoj politici stalno smatrana bugarskom teritorijom i interesom.

Bugarska historiografija, ili tačnije, kod pojedinih njenih autora prisutna je tvrdnja da su Jugoslavija i Sovjetski savez, 9. septembra 1944. godine, napravili pokušaj da progutaju Bugarsku.²⁴ Pomenuti autor u vezi toga piše: “Za vreme Pariske mirovne konferencije (1946–1947.) jugoslovenski i sovjetski delegati štitili su Bugarsku čitavo vreme, dok je pripreman ugovor pobjednika u Drugom svetskom ratu sa Bugarskom. Vjerovatno, nije bilo malo onih među kojima se pojavljivalo pitanja, zbog čega oni koji u ratu sa Bugarskom, do pred koji mesec, poput Jugoslavije i SSSR su se pokazali kao najrevnosniji za našu zemlju. U Parizu za vreme sjednica i u iskazima jugoslovenskih i sovjetskih delegate, nigdje se ne pominje da su u to vrijeme produžavali pregovore te očekivao savezni ugovor između Jugoslavije i Bugarske pod pokroviteljstvom i ozbiljnim pritiscima ruske strane”.

Jedan od razloga zbog kojih je Bugarska u ratu bila na strani Njemačke bilo je obećanje da će joj pripasti Makedonija i još neki dijelovi Balkana radi obnove takozvanog Sanstefanskog ugovora nakon završetka Drugog svjetskog rata. Zbog tih razloga, bugarska historiografija i danas kad je u pitanju Drugo zasjedanje AVNOJ-a i njegove odluke, smatra da je opredeljenje Makedonije za članstvo u fereraciji, imalo negativnog odraza po pitanju ujedinjenja Makedonije sa Bugarskom, čime bi ona ostvarila velike historijske prednosti imajući u vidu i same vjekovne kulturološke tekovine. Iz toga proizlazi i stav Bugarske i njene historiografije, da učešće Makedonije na Drugom zasjedanju AVNOJ-a je bio pokušaj da se spriječi ideja da se Makedonija pripoji Bugarskoj i da se izvrši njeno konstitisanje kao člana jugoslovenske federacija koja se raspala. Ili kako tvrdi isti autor, da bi Bugarska bila progutana kao subjekt da cilj tog ugovora

²⁴ Чочо Билярски, *Сталин, Тито, Димитров, македонскиот въпрос и федерацията (1944–1948)*. Три документални разказа, Издателство „Анико“, София 2023, 12.

nije bio da se formira federacija među obje države u koju bi Bugarska nestala kao subjekt. Tome bi najprije prethodilo prisajedinjenje Pirinejske Makedonije Jugoslaviji.²⁵ Tome su se oštro protivili jugoslovenski i makedonski historičari i njihova historiografija ima drugačije mišljenje.

Argumenti makedonskih autora o fizičkom neučešću makedonske delegacije na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, nisu dovoljno argumentovani, već da postoje pravi, ali drugačiji razlozi, kako je tvrdio raniji makedonski premijer Ljubčo Georgijevski, da je to učinjeno namjerno iza leđa makedonske delegacije i makedonskog naroda. Naravno, da je ovaj premijer podržao bugarske stavove i sam se deklarirao kao Bugarin. Svakako da to još treba istraživati kako bi se došlo do validnog naučnog zaključka, te stoga za sada ovo pitanje ostaje još uvijek otvoreno.

Bugarska politika i historiografija prema ASNOM-u

Na početku smo rekli da odnos bugarske politike i historiografije prema Drugom zasjedanju AVNOJ-a i prema makedonskom ASNOM-u nije ista, a evo zbog čega.

Uspostavljanje opštenarodnofrontovske vlasti u Bugarskoj bila je značajna pretpostavka za odnos Bugarske prema makedonskoj državnosti poslije Prvog zasjedanja ASNOM-a. Obje zemlje su išle u pravcu opredjeljenja i uključivanja u nove evropske tokove, koji su podrazumijevali izgradnju dobrosusjedskih odnosa i poštivanje Atlantske povelje. U Bugarskoj, slično kao i u Jugoslaviji uspostavljao se komunistički sistem po uzoru na Sovjetski Savez, sa tom razlikom, što su u Bugarskoj postojali uslovi za njegovu naglašeniju totalitarnu varijantu.

Dana 9. septembra 1944. godine, nasilno je svrgnuta vlast, čime je pala posljednja buržoaska vlada bliska fašističkoj opciji. U novoj vladi dominantne su bile snage BRP (k). Na kraju rata bilo je pokušaja stvaranja "Autonomne Makedonije", pod njemačkim pokroviteljstvom, ali taj pokušaj nije uspio. U Bugarskoj je funkcionirala dobro organizovana emigracija iz Vardarske Makedonije. Dimitar Vlahov, kao predstavnik te emigracije je izabran za potpredsednika AVNOJ-a. On je izabran i za delegata ASNOM-a na Prvom zasjedanju ASNOM-a, održanog 2. avgusta 1944. godine. Naravno da nije bio jedini. Jednom riječju stvari u odnosima Makedonije i Bugarske nisu ostale kao pri kraju rata, već su se dosta promijenili i relaksirali. Prezidijum ASNOM-a je permanentno slao pozive Bugarskoj intelegenciji u Bugarskoj da uzme učešće i pruži pomoć Makedoniji.²⁶

²⁵ Ц. Билярски, Сталин, Тито, Димитров, македонскиот вџпрос и федерацијата, 13.

²⁶ *Zbornik ASNOM*, knjiga 7, dok. 30, Skorje 2004, 107-118. i 127.

Rezime

Opštenarodnofrontovska vlast u Bugarskoj po njenom uspostavljanju imala je dobru viziju da gradi dobrosusjedske odnose sa Demokratskom federativnom Jugoslavijom, a posebno sa Narodnom republikom Makedonijom. Međutim, sa druge strane nije smjela da zanemari činjenicu da je postojala i djelovala snažna opozicija. Dominirala je BRP (k), ali su istovremeno postojale opozicionerske političke partije koje su uspostaljivale snažan pritisak, a kako se ne bi priznalo postojanje makedonske nacije, njen jezik ni kultura.²⁷

To je stvaralo kolebljivost u politici Otečestvenofrontovska (opštedruštvenofrontovske) vlasti Bugarske, no ipak, pošto je bila ostvarena dominacija BKP, u Bugarskoj su podržani integracijski procesi u Jugoslaviji sve do sukoba između Tita i Staljina, koji je poznat pod nazivom Informbiro iz 1948. godine.

Zaključak

Na kraju, treba istaći da bugarska politika nije imala ozbiljnih primjedbi na odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a, osim po pitanju Makedonije, jer je smatrala da je njen interes u nastojanju da ujedini sve dijelove Makedonije, ali ne unutar Jugoslavije, nego unutar Bugarske. Naravno, tu je prije svega insistiranje na ostvarivanju bugarskih nacionalnih interesa, jer je Makedonija smatrana bugarskom teritorijom. Jedan od razloga zašto je Bugarska bila na strani Njemačke u Drugom svjetskom ratu bilo je obećanje da će dobiti Makedoniju, a i neke još dijelove Balkana nakon kraja rata. Iz tih razloga, bugarska historiografija i danas, kada je riječ o AVNOJ-u i njegovim odlukama, smatra da je odluka o pristupanju Makedonije federaciji imala negativan uticaj na ujedinjenje Makedonije sa Bugarskom, čime bi se postigle velike historijske prednosti, imajući u vidu temelje vjekovne kulturne historije. Iz ovoga proizlazi da je učešće Makedonije na Drugom zasjedanju AVNOJ-a pokušaj da se spreči ideja o priključenju Makedonije Bugarskoj, i da se izvrši njeno konstituisanje za člana jugoslovenske federacije, koja se potom raspala. Smatra se da argumenti makedonskih autora o fizičkom neučestvovanju na AVNOJ-u nisu dovoljno argumentovani, ali da postoje stvarni, ali različiti razlozi, kako tvrdi bivši makedonski premijer Ljubčo Georgijevski. Naravno, to još uvek treba istražiti i doći do validnog naučnog zaključka, ali za sada pitanje ostaje otvoreno. Nakon svog uspostavljanja, Otečestvenofrontovska vlada u Bugarskoj imala je dobre vizije za izgradnju dobrosusjedskih odnosa sa FNR Jugoslavijom, a posebno sa Republikom Makedonijom. Međutim, s druge

²⁷ U uvodnom članku opozicionih novina *Slobodni narod* od 19. novembra 1945. godine pod naslovom „Šovinizam i patriotizam” bugarska opozicija otvoreno se suprotstavila na pisanju novine *Rabotničko delo* o priznanju Makedonije i makedonske nacije. Bilo je i drugih takvih konfrontacija vlasti i opozicije koje ja uticalo na sveukupno stanje u odnosima.

strane, nije mogla da ignoriše činjenicu da je postojala i da je bila jaka opozicija. BRP (k) je dominirao, ali su istovremeno postojale opozicione političke stranke koje su vršile snažan pritisak da se ne priznaju postojanje makedonskog naroda, njegovog jezika i kulture. Ovo je stvaralo neodlučnost u politici otečestvenofrontovske vlade u Bugarskoj, ali je ipak, kako je dominacija BKP postignuta u Bugarskoj, podržavala procese integracije u Jugoslaviji do sukoba između Tita i Staljina, poznatog kao Informbiro 1948. godine.

Summary

In the end, we should state that the Bulgarian policy did not express reservations about the decisions of the Second AVNOJ session, except for the issue of Macedonia, because it considered that its interest was in the effort to unify all parts of Macedonia, but not within Yugoslavia, but within Bulgaria. Of course, there is first and foremost an insistence on the realization of Bulgarian national interests, because Macedonia was considered Bulgarian territory. One of the reasons why Bulgaria was on Germany's side in the war was the promise that it would get Macedonia and not yet parts of the Balkans after the end of the Second World War. For these reasons, Bulgarian historiography even today, when it comes to AVNOJ and its decisions, believes that Macedonia's decision to join the federation had a negative impact on the unification of Macedonia with Bulgaria, by which it would achieve great historical advantages, bearing in mind the seeds of the centuries-old cultural history. . It follows from this that Macedonia's participation in the Second Session of AVNOJ is an attempt to prevent the idea of Macedonia joining Bulgaria. at that meeting and its constitution as a member of the Yugoslavian Federation, which fell apart. It is considered that the arguments of the Macedonian authors about the physical non-participation at AVNOJ are not sufficiently argued, but that there are real but different reasons, as claimed by the former Macedonian Prime Minister Ljubco Georgievski. Of course, it still needs to be investigated and a valid scientific conclusion should be reached, but for now the question remains open. After its establishment, the Patriotic Front government in Bulgaria had good visions to build good-neighborly relations with FNR Yugoslavia and especially with the Republic of Macedonia. However, on the other hand, she could not ignore the fact that there was and was a strong opposition. BRP (k) dominated, but at the same time there were opposition political parties that exerted strong pressure not to recognize the existence of the Macedonian nation, its language and culture. This created hesitancy in the politics of the Patriotic Front government of Bulgaria, but still, as the dominance of the BKP was achieved in Bulgaria, the integration processes in Yugoslavia were supported until the conflict between Tito and Stalin called the Informbiro in 1948.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Knjige/Books:

1. Borovčanin Drago, *Izgradnja bosansko-hercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*. Svjetlost OOUR Izdavačka delatnost, Sarajevo 1979.
2. Nešović, Slobodan, *Stvaranje nove Jugoslavije. Dokumenti*, MANU, Skopje 1987.
3. *Tito – viđenja i tumačenja*. Zbornik radova, Institut za noviju istoriju Srbije (INIS) i Arhiv Jugoslavije (AJ), Beograd 2011.
4. Zbornik *ASNOM vo sozdavaneto na drzavata na makedonskiot narod*, MANU, Skopje 1987.
5. Zbornik *ASNOM*, knjiga 7, Skopje 2004.
6. Zbornik *AVNOJ i savremenost*. Institut za proučavanje nacionalnih odnosa Marksističkog centra CK BiH “Veljko Vlahovic“, Sarajevo 1984.
7. Zbornik *NOR*, Vojnoistorijski institut, Tom II, Beograd 1953.
8. Билярски Цочо, Сталин, Тито, Димитров, македонският въпрос и федерацията (1944–1948). Три документални разказа, Издателство „Анико“, София 2023.
9. Лалков Милчо. *От надежда към разочарование. Идеята за федерацията в Балканския Югоизток (1944–1948 г.)*, Век 22, София 1994.
10. Мичев Добрин. *Македонският въпрос и българо-югославските отношения 9 септември 1944–1949*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София 1994.

Članci/Articles:

1. Glisić Venceslav, Srbija i Drugo zasjedanje AVNOJ-a, u: *AVNOJ i savremnost*. Institut za proučavanje nacionalnih odnosa Marksističkog centra CK BiH “Veljko Vlahovic“, Sarajevo 1984.
2. Kožul, Franjo, Zajedništvo i federalizam u koncepciji jugoslovenskih komunista. u: *AVNOJ i savremnost*. Institut za proučavanje nacionalnih odnosa Marksističkog centra CK BiH “Veljko Vlahovic“, Sarajevo 1984.
3. Nešović Slobodan. Prvo zasjedanje AVNOJ-a i Makedonija, vo: *ASNOM vo sozdavanjeto na drzavata na makedonskiot narod*, MANU, Skopje 1987.
4. Purivatra Atif, AVNOJ i nacionalna afirmacija Muslimana. u: *AVNOJ i savremnost*. Institut za proučavanje nacionalnih odnosa Marksističkog centra CK BiH “Veljko Vlahovic“, Sarajevo 1984.
5. Sućeska Avdo, KPJ prva uočila činjenicu da muslimani čine posebnost. u: *AVNOJ i savremnost*. Institut za proučavanje nacionalnih odnosa Marksističkog centra CK BiH “Veljko Vlahovic“, Sarajevo 1984.
6. Veljanovski Novica, Titove dileme o AVNOJU i o ustavnom uređenju Jugoslavije 1943–1946. godine, sa posebnim osvrtom na Republiku Makedoniju, u: *Tito – viđenja i tumačenja*. Zbornik radova, Institut za noviju istoriju Srbije (INIS) i Arhiv Jugoslavije (AJ), Beograd 2011.